

Ivo Lokošek

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA TRASI SOLINSKE ZAIBILAZNICE
1986—1987. GODINE

Pogled na zapadnu nekropolu

Salona, znamenita antička metropola, još je jednom bila izložena napadu na svoje stare, korovom obrasle i umorne bedeme. Da, nije se to zbilo nekog davnog stoljeća, kada su ovim krajem gazile horde bezobzirnih došljaka koji su se zalijetali na ovaj grad rušeći, paleći i odnoseći sve što se moglo, nanoseći mu rane koje su teško cijelile i od kojih je njegova moć slabila. Nažalost njeno razaranje nije tada prestalo nego je nastavljeno i u ovo naše moderno doba. Strah od uništenja danas je naj-

jači, najprisutniji u svim dijelovima grada, jer moderan život, njegove bujice i ideje, koje često prelaze sve granice ljudskog razuma, nemilosrdno odnose sve pred sobom ostavljajući rasprave, gorčinu i objašnjenja kako za prosperitet i bolju budućnost treba žrtvovati i takve vrijednosti koje poput Salone imaju vidno mjesto na stranicama svjetske povijesti.

Dok pišem ovaj tekst, strah o kojem sam pisao više ne postoji, barem ne za najjužnije dijelove grada i zapadnu nekropolu jer njih više nema. Sve je prekriveno slojevima nove zaobilaznice. Ostao je reprezentativan materijal, bogata dokumentacija i veliko pitanje: DA LI SE SVE MORALO ZAVRŠITI NA OVAJ NAČIN?

Zaštitna arheološka istraživanja su uvjetovana izgradnjom zaobilaznice oko Splita. Trasa prolazi kroz zaštićenu zonu, presjeca južne dijelove grada počevši od teatra na istoku, preko zapadnih gradskih bedema obuhvativši i dio zapadne nekropole. Potrebno je da se na trenutak osvrnemo na kronologiju događaja vezanih uz ovaj projekt. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture izdao je 1978. godine prethodnu suglasnost za užu lokaciju zaobilaznice oko Splita kojom su građevinski radovi bili uvjetovani prethodnim arheološkim istraživanjima. Ovim je rješenjem predviđena i mogućnost premještanja trase zaobilaznice te primjena odgovarajućih tehničko-konstruktivnih rješenja u cilju zaštite i prezentacije nalaza. Usprkos svemu izvođači su započeli građevinske radove u rujnu 1986. godine bez prisustva arheologa. Uslijedila je privremena zabrana radova od strane Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Nakon pregovora s investitorom gradnje (RSIZ za ceste) radovi su povjereni Arheološkom muzeju u Splitu.

Arheološka istraživanja su započela 20. 10. 1986. a završena su 13. 11. 1987. godine. Od moguća 274 radna dana na terenu se radilo 204 dana, čok je na loše vrijeme otpalo 70 dana. Tokom siječnja i kolovoza radovi na terenu su bili prekinuti zbog nemogućih vremenskih prilika, odnosno velike zime i nesnosne vrućine. Trasa zaobilaznice širi postojeću staru kaštelansku cestu sjeverno i južno, a prolazi kroz zaštitnu zonu u dužini od 900 m. Ukupna površina iznosi 23.712 m², a proteže se 150 m zapadno od antičkog teatra pa dalje u smjeru zapada, i završava 200 m izvan gradskih bedema. Budući da ovaj dio trase nije bio, pogotovo onaj unutar zidina Salone, do sada istraživan, osim prostora na kojem se nalazi zapadna nekropola poznata pod nazivom »necropolis in horto Metrodori«, predloženo je da se uzduž trase s obje strane stare kaštelanske ceste postavi ukupno 60 sondi veličine 4 m × 4 m, pa ako se u određenju sondi pojave nalazi, ona bude proširena toliko koliko je potrebno da se nalaz definira u potpunosti. Cjelokupan prostor je podijeljen na tri sektora, od kojih se prva dva nalaze unutar gradskih bedema, dok treći obuhvaća dio zapadne nekropole izvan grada.

SEKTOR I:

Pružna se od početka trase na istoku pa 192 metara prema zapadu (toponim Jezerine).¹⁾ Na ovom sektoru nije bilo prethodnih istraživanja. Pretpostavka E. Dyggvea o zapadnim bedemima najstarije jezgre Salone (Urbs Vetus) ovim istraživanjem nije potvrđena.

Situacija u kojoj je otkriven sarkofag 21

Na ovom prostoru je bilo postavljeno 18 sonde dimenzije $4\text{ m} \times 4\text{ m}$, od kojih 11 sjeverno od stare kaštelanske ceste, a 7 južno od ceste. Proširene su sonde 1, 10 i 16, dok su u ostalim otkriveni ostaci arhitekture, ali ispod nivoa podzemnih voda, pa se karakter nalaza nije mogao utvrditi.

Sonde 1 i 16 se nalaze jedna nasuprot drugoj, odnosno sonda 1 je na sjevernoj strani a sonda 16 na južnoj strani ceste. Sonda 16 je proširena do dimenzija $30\text{ m} \times 10\text{ m}$, a ostaci otkrivene arhitekture ukazuju da se vjerojatno radi o lučkom skladištu (Horreumu). Na taj nas zaključak upućuju brojni nalazi amfora i blizina antičke luke. Ovakav tip građevine do sada nije bio poznat u Saloni. Zbog podzemnih voda nije bilo moguće istražiti cijeli objekt, a ni masivne zidove sjeveroistočno od horreuma, koji pripadaju starijoj fazi gradnje. Sjeverni perimetralni zid horreuma je ojačan sa četiri kontrafora i proteže se u dužini od 28 metara. Sa sjeverne strane na njega se naslanjaju zidovi s ugrađenim spolijama, građeni drugom tehnikom, koji su kasnijeg datuma, što nam potvrđuje i pokretni materijal. Na vrijeme 6—7. stoljeća upućuju nas nalaz jelenjeg roga ukrašenog urezima i dva ulomka lonaca sa valovnicom. Izuzetan nalaz s ovog prostora je kapitel od mekog vapnenca sa stiliziranim listom, koji je pripadao oltarnoj pregradi. Stilski gledano ovaj kapitel ulazi u onu grupu crkvenog namještaja o kojoj se u znanstvenoj literaturi još uvijek vode rasprave o datiranju i porijeklu. Neki autori smatraju da je riječ o kasnoantičkoj domaćoj radionici, dok drugi smatraju da je riječ o ranosrednjovjekovnom periodu. Kapitel je nađen u sloju koji ukazuje na vrijeme

6—7. stoljeća. Jedan od gore navedenih pregradnih zidova se poklapa sa zidom iz mlađe faze gradnje objekta otkrivenog u sondi 1 na suprotnoj strani stare kaštelanske ceste. Djelomično su istražene dvije prostorije sa postoljima za baze stupova i pragom u istočnoj prostoriji. Sjeverno od objekta se nalazi pločnik ispod kojega je kanal. Pločnik i kanal slijede nagib terena od istoka prema zapadu. Zbog male površine koja je istražena nemoguće je bilo što reći o namjeni ovog objekta. Pokretni arheološki materijal se datira u vrijeme 1—5. stoljeća.

Najznačajniji nalaz sa ovog sektora predstavlja raskršće dviju reprezentativnih ulica, što je izuzetan doprinos poznavanju urbane strukture Salone (sonda 10). Raskršće se nalazi sa sjeverne strane stare kaštelanske ceste. Ulica u smjeru istok—zapad je bila široka 5 metara, a otkrivena je u dužini od 5,5 metara. Ulica koja je vodila u luku (smjer sjever—jug) bila je široka 7 metara i može se pratiti južno od kaštelanske ceste u ukupnoj dužini od 40 metara. Na nekim mjestima podloga za ulice je poravnata ulomcima grube keramike na koje su postavljene kamene ploče dimenzije i do 1,4 m × 1,1 m. Sredinom obiju ulica, ispod pločnika, teče kanalizacija. Nažalost, zbog velikih teškoća sa podzemnim a ponekad i »nadzemnim« vodama nije bilo moguće istraživati kanale do njihovog dna. Kuće koje su s obje strane zatvarale ulicu bolje su sačuvane na južnoj strani. Tu je otkrivena kaskadno građena kuća s podovima od bijelog mozaika. S iste (zapadne) strane ulice uzduž cijelog otkrivenog prostora nalaze se baze stupova sačuvane »in situ«. Odvodnja vode iz kuća je riješena brojnim manjim kanalima koji se ulijevaju u glavni kanalizacioni kanal na sredini ulice. Posebno je zanimljiv jedan koji je građen od spojenih amfora. Na ulici je pronađeno pet grobova u amforama, pa je opravdana pretpostavka da u kasnoj antici ulice gube svoje prvobitne funkcije.

Od pokretnog arheološkog materijala treba istaknuti ulomak reljefa s prikazom Jupitra, koji je bio ugrađen u glavni kanalizacioni kanal.

SEKTOR II:

Pružna se od zapadne granice sektora I pa do zapadnih gradskih bedema Salone. Teren se uzdiže od istoka prema zapadu, pa su nalazi na višim kotama od onih iz sektora I i III.

Prije nego započnem s opisom nalaza otkrivenih unutar »Ininog« parkirišta, koji je imao radni naziv »Terme«, moram upozoriti na nekoliko važnih činjenica. Prostor o kojem je ovdje riječ je doživljavao brojne devastacije u novije vrijeme, što je jasno vidljivo na terenu. Glavni razlog tome je što je antički kulturni sloj veoma plitko. Nakon rata ovdje su bile kasarne za vojsku, a potom je uništavanje nastavila INA, kada je izgradila parkiralište za cisterne. Treba naglasiti da je istočni dio istraženog terena daleko bolje sačuvan. Tu se međutim javlja drugi problem, a to je da se nalazi antičke arhitekture prostiru južnije od zadane trase nove zaobilaznice, a kako se nismo smjeli širiti prema jugu (jer je parkiralište još uvijek u funkciji) nije bilo moguće potpunije definirati ostatke arhitekture, odnosno dobiti cjelinu ovog prilično nejasnog kompleksa.

Cijeli sklop je više puta pregrađivan, a vjerojatno su u jednoj od faza pregradnji bile izgrađene i manje terme, na što nas upućuje nalaz okruglih opeka i konstrukcije koja bi pripadala stupićima hypokausta. Na ovom lokalitetu posebno treba izdvojiti ostatke triju mozaika, od kojih su dva dvobojna a jedan ima geometrijski ornament. Najznačajniji je nalaz trećeg višebojnog mozaika s prikazom jelena koji liže rosu s lišća. Glava jelena je okrenuta sjeveru, a noge jugu, ispod kojih je bordura u obliku pletenice. Vjerojatno je ovo jedini ostatak nekog starokršćanskog objekta. Pokretnog arheološkog materijala nije bilo mnogo i za sada ga možemo datirati u period 2. do 6. stoljeća.

Sa sjeverne strane stare kaštelanske ceste, nešto zapadnije od gore opisanog lokaliteta, otkriveni su veoma uništeni ostaci nekog objekta koji je nosio radni naziv »Vila Palma«. Zidovi su sačuvani samo u najnižem redu temelja. Kameni živac je veoma plitko, a prostor je u novije vrijeme služio kao obradiva površina tako da su svi zidovi prekinuti. Pored ostataka arhitekture pronađen je i dio dvobojnog mozaika s geometrijskim motivom. O namjeni ovog objekta i njegovoj eventualnoj vezi sa sklopom južno od kaštelanske ceste teško je u ovom trenutku govoriti. Nešto detaljnije će se moći reći nakon potpune obrade nalaza i terenske dokumentacije.

Zaštitni arheološki radovi na sondi 22, odnosno lokalitetu sjeverno od stare kaštelanske ceste, neposredno do porušenih kuća Mikelić, odvijali su se u tri navrata. Prva dva pokušaja su dala male rezultate, na temelju kojih su nastavljeni radovi širenjem iskopa. Nakon mjesec i pol dana intenzivnog rada definirali smo otprilike 400 m² prostora. Polazna točka, tvrđi naboj i zidovi, pokazali su se kao dijelovi salonitanske ceste. Otkriven je njen dio u dužini od 21,9 metra i širini koja varira od 4,6 m na sjevernoj strani do 3,6 m na južnoj strani. Cijelom dužinom je bila nivelirana oblicima različitih veličina, od onih malih do oblutaka promjera 20-ak centimetara. Na površini su dobro vidljive spurile s vanjskim razmakom između tragova točkova zaprežnih kola od 1,25 m. Tvrđi naboj nivelacije je formiran od naslaga kamenja s vrlo malo zemlje i prilično je visok. Visina mu varira od 1 metra do 1,1 m na jugoistočnom dijelu ulice do 50 cm na sjeverozapadu. Ovako velika visinska razlika je posljedica prirodnog pada terena na ovom dijelu koji se naglo spušta prema sjeveroistoku i dugogodišnje upotrebe ceste čija se razina preslojavanjem različitih nivoa podigla na danas poznatu niveletu. Rubom ceste se pružaju dva usporedna zida koji je zatvaraju. Jugoistočni zid je sačuvan u dužini 21,9 metara, širini 55 cm i visini od 20 cm na jugozapadnom kraju do 1,50 m na sjeveroistočnom kraju. Građen je od pravilnog četvrtasto tesanog kamena, vezanog žbukom. S obzirom da je naslonjen direktno na tvrdu tupinu (živac) temeljna stopa nije viša od 20 cm. Suprotni sjeverozapadni ulični zid je sastavljen od dva različita zida. Oni se nastavljaju jedan na drugi preko praga koji je vodio u prostoriju smještenu sa sjeverne strane ulice. Smjer ovih zidova je isti kao i već opisanog jugoistočnog zida, dakle sjeveroistok—jugozapad. Dio sjeverozapadnog zida je sačuvan u dužini 9 metara i širini od 70 cm do 90 cm i različitog je izgleda. Temeljni dio mu je građen od većih kamenih blokova, iznad kojih su naslagani redovi četvrtasto tesanog kamena povezanog žbukom. Sjeverozapadno lice mu je potpuno neobrađeno. Drugi dio ovog zida, dakle njegov

nastavak, pruža se u pravcu sjeveroistoka, a djelomično je naslonjen na prag s kojim je organski vezan. Nije sačuvan u jednom dijelu nego je na udaljenosti 2,5 metara od sjeveroistočnog profila nasilno prekinut. Nakon prekida zid se nastavlja u smjeru jugozapada u dužini 4 metra i vezuje se s pragom. Povezujući sve elemente možemo rekonstruirati da je sjeverozapadni zid bio dug 11 metara, širok 50 cm—60 cm i visok od 70 cm—1,4 m.

Iskop zemlje iznad ulice nije dao značajnijih rezultata. Tu se nalazio sloj štuta s mnogo kamenja i malo materijalnih ostataka. Finije keramike nije bilo, jedino se svojim brojem izdvajaju nalazi običnih željeznih čavala. Za datiranje važni su rijetki nalazi novca i dvije kasnoantičke fibule. Naročito su zanimljive okolnosti nalaza novčića iz vremena cara Proba (276—282.). Novčić je prilikom čišćenja ulice pronađen čvrsto zalijepljen za jedan od oblutaka ulice, tako da je mogao biti snimljen »in situ«.

Vrijeme kovanja ovog novčića ide u prilog teoriji da je, za razliku od prvotnog nivoa ulice koji je mnogo stariji, ovaj nivo s novčićem iz perioda kasne antike. To potvrđuju nalazi dviju kasnoantičkih »T« fibula. Prva nije ukrašena i pronađena je u iskopu neposredno iznad ulice. Druga je srebrna, ukrašena zlatnom i srebrenom inkrustacijom a pronađena je u iskopu uz jugoistočni zid. U neko doba kasne antike ulica je prestala funkcionirati na što upućuju nalazi tipičnih kasnoantičkih grobova u amforama, koje su ukopane neposredno na nivelaciju ulice i uz ivične zidove.

Najvažniji nalaz na ovom lokalitetu je svakako malena trapeziodna prostorija sa zapadne strane ulice s koje se i ulazilo u nju. Unutar prostorije su pronađeni ulomci fine crveno obojene keramike, ulomci lucerni te nekoliko korodiranih novčića. U zapadnom dijelu su bile ukopane dvije keramičke urne sa spaljenim ostacima pokojnika a u sjevernom uglu su bila četiri groba: tri kamene urne grupirane oko malog kamenog sarkofaga. Vjerojatno se radi o skupnom ukopu, možda jedne porodice. Od pokretnog materijala treba izdvojiti staklene, jantarne, koštane i metalne predmete: Nalazima najbogatiji bio je dječji skeletni grob u sarkofagu, koji je drugi do sada pronađeni neoplačkani sarkofag u Saloni. Grobovi su bili duboko ukopani u živac, tako da su se nalazili ispod visine temelja. Prava je šteta što iskop nismo mogli širiti izvan predviđene trase ceste jer su ostala otvorena mnoga pitanja vezana uz situaciju na sjevernom dijelu iskopa. Posebno se to može reći za polukružni zid koji se pruža dalje u krajnji sjeverni profil i koji je vjerojatno bio dio grobne eksedre.

Ulica je bila vjerojatno jedna od sporednih ulica zapadne nekropole. Nakon gradnje bedema ostala je, zajedno s dijelom nekropole, unutar grada. Nastavak ulice u smjeru jugozapada nije utvrđen.

Južno od stare kaštelanske ceste je istražen dio zapadnih gradskih bedema Salone, u dužini od 11,8 metara i širini 2,4 m—2,5 m. Istraženi dio je građen od dva zida, a prostor između njih je ispunjen kamenjem povezanim žbukom. Istočni dio bedema je sačuvan u dužini od 10,1 metara, a građen je u širini od 60 cm. Njegovo lice je građeno od pravilno tesanog kvadratnog kamenja, međusobno povezanog žbukom. Najveća sačuvana visina mu iznosi 1,8 metara i to neposredno uz krajnji južni profil. Zapadni dio zida je sačuvan u dužini od 11,8 metara i širini od 50 cm—70 cm, što je ovisno od širine kamenih blokova. Zbog prisutnosti visokonaponskih

kabela zapadno lice nije istraženo u cijelosti. Blokovi su mu grubo obrađeni i slagani prilično nepravilno, pa su šupljine među njima negdje popunjavane većom količinom žbuke i manjim kamenjem. Njegova najveća visina iznosi 1,2 m—2,6 m.

Na zapadno lice se naslanja zid koji je okomit na bedem. Sačuvan je u nivou temelja, a u njega je ugrađen stupić ili postolja od vapnenca izrađeno u obliku košarice od pruća povezanog konopcem. Vjerojatno se radi o sjevernom zidu jedne od gradskih kula, međutim, ona nije mogla biti potpuno istražena da bi se ova pretpostavka potvrdila.

Istočno od zapadnih bedema Salone je otvorena sonda pravokutnog oblika koja obuhvaća prostor istočno od ceste za Paraće, u dužini od 70 metara, do prve zgrade tzv. Dudinih dvora, i sjeverno od kaštelanske ceste u dužini od 20 metara. Rovokopačem se počeo skidati površinski sloj debljine u prosjeku od 70 cm do 1,5 m. Treba naglasiti da na ovom prostoru II sektora nije nikada bilo arheoloških istraživanja, što je posebno otežalo rad jer se nije moglo pretpostaviti što će se naći i na kojoj dubini. U sjeveroistočnom dijelu (uglu) sonde se naišlo na grobove. Od istoka prema zapadu nižu se, uz sami krajnji sjeverni profil i dijelom ulaze u njega, dva velika kamena bloka dužine 2 metra i širine 50 cm. Iznad drugoga je baza dužine 1,2 m i širine 90 cm, u kojoj je još »in situ« smješten ulomak donjeg dijela monumentalne stele na čijoj se sjevernoj strani vide ostaci dvaju profiliranih polja. Zapadno od nje je konstrukcija od tri kamena bloka, koji se spajaju pod pravim kutom, od kojih istočni i zapadni nestaju u sjevernom profilu. Grobove takve konstrukcije, od četiri veća kamena bloka, nalazilo se na zapadnoj nekropoli Salone. Dva-deset centimetara dalje prema zapadu je otkriven sarkofag dimenzija 2,2 metra dužine i 1 m širine s poklopcem na dvije vode i četiri jednostavna akroterija, koji je dijelom uništen i pomaknut iz prvobitnog položaja. U smjeru zapada je otkriveno četvrtasto postolja od većih kamenih blokova koje je na južnom dijelu oštećeno. Na gornjoj površini blokova su vidljive licije-vodilice za postavljanje odgovarajuće nadogradnje te udubine za klinove (klamfe).

Dijelom su obrađeni zubačem kako bi gornji dio bolje prijanjao. Po sredini postolja je sjela kamena konstrukcija, koja je vjerojatno kasnija od postolja, od obrađenog kamenja vezanog žbukom. Veoma je loše sačuvana i upravo zbog toga je teško reći o čemu se radi. Zapadno od ove situacije je otkrivena apsida, okrenuta u smjeru juga, promjera oko 4 metara. Uz tjeme apsida je istovremeno proširenje kojega je funkciju teško odrediti, ali je moguće da se radi o temelju kontrafora koji je pridržavao apsidu. Uz istočni zid apsida je priljubljen a dijelom se na njega i naslanja zid u smjeru sjever-jug, vrlo loše izrade. Na južnom kraju lagano zavija prema istoku a na sjeveru skreće pod pravim kutom ka zapadu i tako sa sjeverne strane zatvara apsidu. Nakon prekida od 50 cm u istom pravcu teče zid iste kvalitete koji također zatvara apsidu sa sjeverne strane u dužini od 2,6 metara, gdje skreće pod pravim kutom na jug i prislanja se uz sjeverni rub objekta građenog od masivnih kamenih ploča. Ispod tog zida a nešto iznad kamenog živca, 60 cm od sjevernog ruba blokova, izlazi olovna cijev u dužini od 1 metra u smjeru zapada. Spomenuti objekt je četvrtastog oblika dimenzije 3,8 m × 3,3 m. Građen je od

velikih kamenih blokova, od kojih su sačuvana dva reda, na dubokim temeljima, povezanim žbukom. Unutrašnjost je popunjena nabojem od sitnog kamenja povezanog žbukom do visine prvog reda blokova. Svojom gradnjom i oblikom podsjeća na grobne parcele kakve su otkrivene na zapadnoj nekropoli Salone. Sa sjevernim nizom ove parcele započinje slijed zidova različite kvalitete ali većinom građenih od masivnih kamenih blokova koji su formirali južnu granicu (ograda) antičke ceste, u smjeru istok— —zapad i u dužini od 1,8 metara. Nakon završnih istraživanja možemo utvrditi da se ovdje radi o nastavku murazza monumentalnog ogradnog zida zapadne nekropole Salone koji je nakon pomicanja gradskih bedema pretrpio promjene u nekoliko faza. Južno se na murazzo nastavlja još sedam zidova, konstruiranih različitim tehnikama (masivnim kamenim blokovima ili manjim kamenjem vezanim žbukom). Neki od tih zidova bi mogli predstavljati pregradne parcele nekropole. Svi se nažalost prekidaju na dužini od 1,07 metara do 4,8 m u smjeru juga. Antička cesta koja je vodila iz Salone prema Tragurionu (Trogir) na ovom je prostoru popločana velikim pločama od kamena loše kvalitete (modrac, koji se drobi). Popločanje je sačuvano u širini od 10 cm do 1,6 m, uz krajnji sjeverni profil, a vidljivo je u dužini od 30-ak metara. Ispod popločanja je kameni nasip i naboj od žute pjeskulje i kamenja, ispod kojega je sloj vrlo kompaktne, tvrde pjeskulje sa svojim nabojem i kamenom substrukcijom. Moguće je da se ovdje radi o starijoj fazi ceste.

Na ovom prostoru je bilo otkriveno ukupno 36 grobova, od kojih je 10 kamenih urni, 5 keramičkih urni, 9 spaljenih u jamama bez ostataka arhitekture, 9 skeletnih i 3 zidane grobnice bez ostatka skeleta. Pokretnih arheoloških nalaza je u navedenim grobovima bilo veoma malo.

Ovim grobovima treba dodati i one koji su otkriveni sjeveroistočno od našeg iskopa, na položaju Martinčevo, a koje je objavio F. Lanza.²⁾ Na prostoru sjevernije od iskopa pronađeni su 1840. godine sarkofag s prikazom četiri godišnja doba, ara s prikazom boga Sola i novci Hadrijana, koje je objavio Lanza u spomenutom članku. Ako uzmemo u obzir sve elemente kojima trenutno raspolažemo, kao i činjenicu da na ovom prostoru nisu pronađeni ostaci stambene arhitekture, već ostaci koji nesumljivo pokazuju sličnost sa parcelama zapadne nekropole, očito je da ovaj lokalitet predstavlja ostatke nekropole, koji su sve do gradnje zapadnih gradskih bedema pripadali jedinstvenoj cjelini zapadne nekropole Salone smještenoj izvan bedema.

Nakon što su uklonjeni asfaltni i betonski sloj ceste koja ide prema amfiteatru te potporni zid ceste građene 1915. godine, otkrivena su zapadna gradska vrata (Porta Occidentalis) Salone. Zbog nagiba terena koji naglo pada od sjevera prema jugu recentna cesta se direktno naslonila na južni dio vrata koji je vrlo slabo sačuvan. Kroz vrata prolazi antička cesta za Tragurion (Trogir) čiji je sjeverni ogradni zid murazzo u vratima dobro sačuvan. Građen je od većih kamenih blokova, a južno lice koje gleda na cestu bolje je obrađeno od sjevernoga. Na ovaj zid se kasnije naslonio sjeverni trakt bedema. U bedeme, sjeverno i južno od vrata, bio je ugrađen veći broj ulomaka nadgrobničkih spomenika. U samim vratima nije sačuvano popločanje antičke ceste nego samo naboj od žute pjeskulje i kamenja ispod kojega je veoma čvrst naboj pjeskulje i kamene

substrukcije na živcu. I ovoj se cesti s vremenom podizao nivo. Ostaci bedema sa južne strane vrata su sačuvani samo u nivou temelja, a na nekoliko mjesta su ih probili električki kabeli, koji su bili pod naponom za vrijeme istraživanja.

SEKTOR III:

Ovaj sektor obuhvaća dio zapadne nekropole izvan gradskih bedema. Nekropolu su na dijelu zahvaćenom ovim radovima istraživali u manjem obimu C. Lanza (1824—1825.) don F. Bulić (1909—1910.) i M. Abramić (1932.). Zapadna nekropola Salone je 1894. dobila stručni naziv »necropolis in horto Metrodori ad viam munitam«. ³⁾

S obje strane stare kaštelanske ceste iskopano je ukupno 4000 m² površine. Teren pada od bedema prema zapadu, tako da je nanos zemlje mjestimično iznosio i preko 3 metra (toponim Dolac).

Nekropola je nastala uz antičku cestu za Tragurion (Trogir) ograđenu monumentalnim zidom murazzom. Na potezu od oko 10 do 12 metara otkrivena su oba ogradna zida ceste, tj. sjeverni i južni murazzo. Ovdje izmjerena širina antičke ceste iznosi 5,3 metara. Trasa antičke ceste bila je u upotrebi sve dok nije izgrađena kaštelanska cesta.

Murazzo je građen od velikih kamenih blokova dimenzija od 1,5 m do 6 metara dužine. Južno od stare kaštelanske ceste je otkriven u dužini od 70 metara, a sjeverno samo u dužini od 3 metra i to u najnižem redu kamenja. Prilikom gradnje gradskih bedema upotrebljavani su i blokovi murazza. Najviša sačuvana visina murazza iznosi preko 4 metara, tako da nekropola nije bila vidljiva sa ceste. Građen je istovremeno, ali s prekidima, jer je gradnja započeta na nekoliko mjesta istovremeno. Zbog toga se dogodilo da su pojedini segmenti murazza organski vezani s pojedinim ogradnim zidovima grobnih parcela, a samo prislonjeni uz idući segment murazza. Blokovi su vezani žbukom. Lice murazza koje gleda na nekropolu bolje je obrađeno od onoga okrenutog nekropoli. U grobne parcele se ulazilo sa ceste. Otkriveno je osam vratiju na murazzu kao i dva prolaza između grobnih parcela. Osnovna organizacija nekropole, podjela na pravokutne grobne parcele, nastala je istovremeno sa murazzom. Kasnije, u vremenskom rasponu od 1. do 4. stoljeća, više puta je reorganizirana, a grobne parcele pregrađivane. Često se događalo da bi mlađi grobovi uništili starije. Ogradni zidovi parcela su građeni od velikih blokova, kao i murazzo, ili tehnikom lijevanja, ispuna između dva lica zida. U zidove i grobove iz posljednje faze često su bile ugrađivane spolije.

Istražen je dio nekropole sjeverno od antičke ceste, dok je južno od nje samo potvrđeno postojanje grobnih parcela. Ukupno je istraženo osamnaest parcela. Na sjevernom dijelu otkrivena su parcele u dva reda, a izvan njih uz krajnji sjeverni profil su pronađene dvije velike kamene konstrukcije. Građene su od velikih kamenih blokova, a nije im, budući da nisu otkopane u cijeloj površini, moguće sa sigurnošću utvrditi namjenu. Istočna konstrukcija izduženog pravokutnog tlocrta preslojila je ovalni bazen koji je iznutra obložen vodootpornom žbukom. Na isti način je građen i bunar otkriven nešto južnije. Zapadna konstrukcija je nalegla na kamene ploče konstrukcije ispod. Ovu, donju konstrukciju nije

Zatrpavanje nekropole

bilo moguće istražiti do kraja zbog nedostatka vremena. Na dijelu nekropole južno od stare kaštelanske ceste je otkrivena taberna, objekat namijenjen održavanju kulta pokojnika, građena u tri faze, pokraj koje se nalazi još jedan bunar.

Na zapadnoj nekropoli, dijelu izvan grada, pronađena su 562 groba: 177 spaljenih i 385 skeletnih. U spaljenim grobovima prevladavaju keramičke urne (97), kamenih urni je otkriveno (75) dok su kod 5 grobova ostaci pokojnika rasuti u zemlji. Najviše skeletnih grobova je bez grobne arhitekture, njih 139, slijede grobovi u amforama (107). Istražen je 61 grob pod tegulama, 62 zidane grobnice, od čega su dvije dvojne tipa A'pozzeto, te 16 ukopa u drvenom sanduku. Zajedno s grobovima otkrivenim unutar grada ukupan broj istraženih grobova iznosi 615.

Zapadnu nekropolu možemo podijeliti kronološki u tri faze. Prvoj fazi, tj. 1. stoljeću, vremenu kada je nekropola vjerojatno nastala, pripadaju spaljeni grobovi, kod kojih su ostaci pokojnika smješteni u kamene ili keramičke urne. Na ovakav zaključak nas upućuje epigrafički materijal, nalazi novca i ostali pokretni materijal. Od grobnih priloga treba spomenuti koštane igle s figuralnim ukrasima, svjetiljke s volutama, tzv. firma lampe s pečatima radionica, stakleni balzamariji, koštane pozlaćene perle. Posebno su kvalitetne brojne ljudske i životinjske figurice od jantara.

Drugo stoljeće predstavlja drugu fazu nekropole kada dolazi do njezine reorganizacije i uništavanja. Prelazi se na skeletno ukopavanje, pa centralni spomenik postaje sarkofag. Postavljeni su na postolja od velikih kamenih blokova. Otkriveno ih je 22, od kojih je osam s natpisima, a dva su s figuralnim prikazima. Na fragmentiranom dječjem sarkofagu su prika-

zana dva Erota koji pridržavaju girlandu. Sarkofag označen brojem 21 predstavlja najvredniji pokretni nalaz. To je antički sarkofag s prikazom Erota u berbi grožđa i poklopcem izrađenim u obliku ležaljke. Odlikuje se bogatstvom detalja i rada. Ovo je do sada jedini sarkofag ovog tipa u svijetu, pored onoga iz atrija crkve San Lorenzo fuori le Mura u Rimu, koji je sačuvan u potpunosti. Nažalost bio je opljačkan.

Treća faza nekropole obuhvaća vrijeme 3. i 4. stoljeća kada dolazi do velike koncentracije ukopa unutar postojećih grobnih parcela, a nedostatak prostora ukazuje da se nekropola dalje horizontalno širi prema sjeveru. U ovoj fazi su grobovi skeletni i mogu se izdvojiti četiri osnovna tipa: dvojne grobnice tipa A'pozzeto, ukop pod tegulama, ukop u amforama, ukopi u zemlji s varijantama: ukop u drvenom sanduku, zidana grobnica i ukop u zemljanoj raci.

Izuzetan nalaz ove faze predstavlja otkriće nadgrobne ploče s natpisom PISCINA. Naime do sada nije bilo poznato točno značenje te riječi koja se javlja na brojnim natpisima u Saloni i drugdje u rimskom svijetu. Ovim nalazom definitivno je riješena dilema i sada je očito da se u rimskoj provinciji Dalmaciji riječ piscina upotrebljava da bi označila grob. Natpis se datira u 3. stoljeće. Kao prilozi skeletnim grobovima često se javljaju staklene boce loptastog tijela i ljevkastog vrata, naušnice, ogrlice, privjesci i narukvice od plemenitih materijala.

Pronađeno je preko 100 nadgrobnih natpisa i ulomaka natpisa. Nekoliko starokršćanskih spomenika svojom malobrojnošću potvrđuju pretpostavku da su se kršćani samo sporadično ukopavali na zapadnoj nekropoli.

Na istom kraju nekropole sjeverno od kaštelanske ceste pronađena je, potpuno neočekivano, srednjovjekovna nekropola. Grobovi su ovalnog oblika, građeni od kamenih ploča vrlo često u sekundarnoj upotrebi. Neki od grobova se nalaze na antičkoj cesti. Iako su dali dosta nalaza, niti jedan ne može preciznije vremenski odrediti nekropolu.

Pokretni nalazi su smješteni u Arheološkom muzeju u Splitu, gdje će se raditi na njihovom sređivanju i obradi.

Na kraju mogu samo još jednom naglasiti da se radi o zaista izuzetnim nalazima, kako u znanstvenom tako i u umjetničkom i kulturnom pogledu. Sigurno je da će buduća obrada nalaza i obilne dokumentacije baciti posve novo svjetlo na poganski period antičke Salone i pridonijeti da se dobije cjelovitija slika o raznim vidovima njenog života.

BILJEŠKE:

1. To jasno upućuje na karakter tla: podvodan teren karakterističan i za prostor istočnije od antičkog teatra, što su potvrdila istraživanja o kojima je ovdje riječ.
2. F. LANZA, Monumenti Salonitani inediti, Vienna (1856) str. 32 i dr. O tim nalazima podaci postoje u muzejskom arhivu, spis od 5. 12. 1827. godine.
3. F BULIĆ, Bull. Dalm. 33, Split (1910) str. 14.